

על מוסר והעקידה

מדוע לא מצליח אדם להתגבר על חולשותיו ותאוותיו? למה הוא נכנע להם? אולי טעיתי, אך ביקשתי להביא בפניכם את דעותיהם של כמה הוגים יהודיים שבתקופות שונות דנו בשאלה זו, ושעדיין לא הגעתי לסוף הרשימה. היום מבקש אני שנקרא על עמדתו של ר' ישראל סלנטר (1810-1888) מייסד תנועת המוסר במאה הי"ט (בהמשך הר"י).

אחד הנושאים החשובים ביותר במשנתו של הר"י בסוגיה זאת, הוא ניסיונו לחדור אל מעמקי הנפש האנושית, הוא השתמש במושגים שהתחילו להתפתח באותה תקופה לפני זיגמונד פרויד ושהם רחוקים מגישתו. ר"י הבחין בין שני סוגי כוחות שיש באדם (אור ישראל מכתב ב') "אשר נקראו אצל חוקרי נפשות האדם, כוחות מאירים ברורים או כהים". הכוחות הברורים הם אלו אשר אנו מודעים להם. לא כך הכוחות הכהים – אלו שבתת ההכרה. והנה, הכוחות הכהים חזקים יותר ופעמים רבות מנצחים את הכוחות הברורים במאבקים ובקונפליקטים שביניהם. כיצד למנוע זאת? על ידי החינוך. לא זה האינטלקטואלי, אלא דווקא ההתנהגותי, חינוך שיצליח לקדם את האדם בהתפתחותו המוסרית. התפתחות זו דומה, כותב ר"י, ללימוד קריאה על ידי הילדים, או, אם תרצו כתיבה עיוורת במקלדת. בתנועת המוסר הובאה דוגמה לא צפויה למאבק בין כוחות אלו. שני צעירים לומדים בישיבה מסוימת הם קרובים לראש הישיבה, הם בן ותלמיד. התלמיד הוא דמות מופלאה העשויה לתרום תרומה עצומה לעם ישראל. לא כך הבן, תארו אותו כרצונכם וכדמיונכם, אך אל נא תגזימו. והנה לילה אחת פורצת שריפה, וראש הישיבה שבקושי התעורר, רואה שהוא יכול להציל רק אחד מהם. הכוחות הכהים שולחים אותו לבן, הבהירים - לתלמיד. הדילמה מתארת נכונה סוג של דילמות איתם התמודדו לא מעט אנשים בסיטואציות שונות בחיים. מה פסקה תנועת המוסר? מובן מאליו! אך האמנם אתם מסכימים לכך? אני מתאר לי שרבים מקוראי יזדהו דווקא עם הכוחות הכהים. אי כשלעצמי אשמור הפעם על זכות השתיקה, אך הרשו לי לספר לכם מאורע טרגי שהתרחש בשואה.

תשובות רבות ושונות ניתנו ע"י הוגים ופרשנים בהסבר פרשת העקידה. רבות מהן נכונות. לכאורה, לפי הפשט המקראי, עומד אברהם בפני הוראה שרירותית לעקוד את בנו, אך לא כך נתפסה העקדה בתודעתה של המחשבה היהודית. יצחק עלה לעקדה לא עבור ציווי שרירותי, אלא עבור מצוות ואידיאלים. האמנם? מנין לנו? את התשובה לשאלות אלו אתן מפיו של אחד מבני בניו של אברהם, שעמד גם הוא בפני ניסיון העקדה, באושוויץ. אינני יודע את שמו, סיפורו הגיע אלינו על ידי אחד משרידי אושוויץ, הרב צבי הירש מייזליש. בהקדמה לספרו ההלכתי: "שאלות ותשובות מקדְשֵׁי השם", מספר הוא לנו, שבערב ראש השנה תש"ה, נערך מצוד – ואחריו סלקציה – של הנערים שאיכשהו הצליחו לשרוד במחנה. והוא כותב: "ואחרי הבחינה וצירוף הלז [הסלקציה] נשארו בערך ארבעה עשר מאות

נערים... ולקחו אותם תיכף בבלוק מבודד סגור ומסוגר עד יום מחר... ולא קבלו יותר שום אוכל ומשקה לפיהם, והשומרים הקאפויס עמדו על השער". יום המחרת היה כאמור יום ראשון של ראש השנה, והיה ברור "שלעת ערב יקחו את הנערים לבית המוקד". לכמה יהודים במחנה היו בנים, השרידים היחידים שנשארו לפליטה ממשפחותיהם והם ניסו להצילם. פדיון הבן "בזהב או מרגליות" שהצליח האב להגניב למחנה פירושו – כמובן – שליחת נער אחר במקומו, שהרי הקאפוס היו אחראים למספר הכולל של הקרבנות. והנה, מספר הרב "ניגש אלי איש יהודי, יהודי פשוט... שאמר לי כדברים האלה: 'רבי! הבן-יחיד שלי, היקר לי מבבת עיני, נמצא שמה, בתוך הנערים הנדונים לשריפה, ויש בידי היכולת לפדותו; והיות שידוע לנו, שבלי שום ספק, הקאפוס יתפסו אחר במקומו, על כן, אני שואל מהרבי להלכה ולמעשה, לפסוק לי הדין על פי התורה אם אני רשאי לפדותו. וכאשר יפסוק כן אעשה!"

רעדה אחזה את הרב מייזליש. הוא הסביר שאין באפשרותו לפסוק בשאלה כה חמורה, ללא ספרים, ללא התייעצות עם חכמים, וללא ישוב דעת. הוא סרב לפסוק הלכה. אולם, האב בשלו: "רבי! אתם מוכרחים לפסוק לי כעת". היהודי הפציר, הרבי סירב שוב ושוב, או אז אמר היהודי לרב בידיש: "משמע שאין אתה יכול להתיר לי...". הרב מתחנן ומוחה: "יהודי יקר, אינני אוסר ולא מתיר, אינני פוסק כלל... כאילו לא שאלת אותי כלל". אולם היהודי ענה לו בהתרגשות גדולה: "עשיתי מה שצויתני, שאלתי רב. אתה הרב היחידי כאן... היות ולא פסקת שמותר לי לפדות את בני, סימן שלא הצלחת למצוא היתר... אחרת, וודאי היית מודיע לי שזה מותר. עבורי זה פסק דין...". היהודי הפשוט והתמים הזה - לא פדה את בנו.

כידוע בראש השנה קוראים אנו על לידתו של יצחק, וביום השני על העקדה. והרב מספר שהיהודי היה כל היום "הולך ומדבר לעצמו... כי אף שיש בידו לפדותו, עם כל זה אינו פודהו מחמת שרואה שהתורה לא התירה לו לעשות כזאת", וביקש שקרבנו "יהיה חשוב לפני השם יתברך כעקידת יצחק אבינו". הרב מייזליש מסיים: והקב"ה "כינס את כל חיל שמיא [חיל השמים] ומשרתי מעלה, והשתבח והתפאר כביכול... ישראל אשר בך אתפאר". זאת העקדה באושוויץ, אחד הגילויים הנשגבים ביותר של המוסר היהודי והאתיקה האנושית, אם אמנם היא קיימת.